

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskonna ja sotsiaalse heaolu õppekava
Sotsioloogia ja infoteaduste eriala

Katherin Paas

Kooli- ja küberkiusamise tõlgendused 6. klasside näitel

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mai Beilmann, PhD

Tartu 2022

AUTORIDEKLARATSIOON

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

ABSTRACT

Interpretations of bullying in schools and online among 6th grade students

Bullying is a form of aggressive behaviour used to hurt others, which usually manifests as a repeated behavior and is characterised by imbalance of power in the relationship between the victim and the bully. That makes it difficult for the victim to defend themselves. Bullying on the internet and in schools is damaging to the well-being of students and also negatively affects the class environment, which is why in order to prevent and minimise the negative effects of said behavior, discovery is of utmost importance. Early discovery and adequate knowledge of bullying and its consequences help to better understand and find ways to help those who suffer. The best course of finding reliable information about acts of bullying in schools and on the internet is gathering it from students themselves, given that they are witnessing bullying much more closely, including aspects that are usually subject to being hidden from school staff and other adults.

My bachelor's thesis entitled "Interpretations of bullying in schools and online among 6th grade students" aimed to investigate how the students in the sixth grade understand the nature of bullying and cyberbullying at school, the patterns of behaviour of the bully and the victim in the context of bullying and its consequences. Additionally, the research sought to examine whether there had been a change in bullying behaviour as a result of the coronavirus pandemic.

I sought to answer the research questions through focus group interviews conducted among the sixth-graders. I analysed the results of the research using qualitative content analysis. In focus groups, interview questions were presented to students but attention was also given to topics and themes that were important to the participants in relation to the topic of the study.

Findings from the content analysis of the focus groups revealed that there is no uniform understanding of the meaning of school and cyberbullying amongst the sixth-grade students: both are understood as intentionally and repeatedly hurting another person; and cyberbullying is distinguished from bullying through the former taking place in social media. The students participating in the study pointed out that bullying behaviour can cause long-term health damage, such as depression, to the victim, which can last for years.

A bully was characterised by the students as a problematic and broken person who is trying to hide it by hurting those who are weaker than themselves. According to focus group participants, students who are different in appearance and behaviour often fall victim to bullying. Students who participated in the study considered intervening in bullying important.

Objection to the bullying behaviour by the classmates plays an important role because often the victim of bullying lacks the courage to do anything to defend themselves. Talking to the teacher is one of the possible solutions, but the students had doubts about whether the teacher can correctly assess the situation and suggest suitable methods. In general, the sixth grade students did not notice any major changes in bullying behaviour as a result of the coronavirus pandemic. However, it was pointed out that cyberbullying may have increased in group conversations of the class in the Messenger app, where there was constant communication; the decrease in bullying at school was attributed to students missing each other's company during periods of having to stay at home.

Keywords: bullying, cyberbullying, adolescents, COVID-19 pandemic

SISUKORD

1. SISSEJUHATUS	6
2. KIRJANDUSE ÜLEVAADE	8
2.1. Kooli- ja küberkiusamine	8
2.2. Kiusamisega seotud vaimse tervise probleemid	11
2.3. Kiusamise motiivid ja sekkumine	12
2.4. Kiusamise levimus	14
3. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED	15
4. MEETOD	16
4.1. Fookusgrupp	16
4.2. Andmeanalüüs	17
4.3. Uurimuse eetilised aspektid	17
5. TULEMUSED	18
5.1. Koolikiusamine ning küberkiusamine	18
5.1.1 Koolikiusamise ning küberkiusamise tähendused	19
5.1.2 Kiusaja ning kiusatava käitumismustrid kiusamiskäitumises	20
5.1.3 Kiusamise tagajärjed	21
5.1.4 Sekkumine kiusamises	22
5.2 Kiusamiskäitumise muutused peale koroonapandeemia tulekut	23
6. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	25
6.1. Koolikiusamine ja küberkiusamine – tähendused ja tagajärjed	25
6.2. Kiusaja ning kiusatava käitumismustrid kiusamiskäitumises	26
6.3. Sekkumine kiusamises	27
6.4. Kiusamiskäitumise muutused peale koroonapandeemia tulekut	28
KOKKUVÕTE	29
KASUTATUD KIRJANDUS	30

LISAD	35
Lisa 1. Intervjuu kava	35
Lisa 2. Fookusgrupi osaleja nõusolekuvorm lastel	36
Lisa 2.1. Fookusgrupi osaleja nõusolekuvorm lastevanematel	37
Lisa 4. Kutse uuringus osalemiseks	38
Lisa 5. Koodipuu	39

1. SISSEJUHATUS

Koolikiusamine on probleem, mis rikub paljude õpilaste koolipäevi. Kiusatava kõrval kannatavad ka pealtnägijad, sest agressiivne käitumine ühe õpilase suhtes mõjutab kogu klassis valitsevat õhkkonda. Kiusamine on agressiivse käitumise vorm, mille eesmärk on teisele haiget teha. Koolikiusamine on selline kiusamine, mis leiab aset peamiselt koolis või kooliga seotud keskkondades (Smith, 2016). Tavaliselt on kiusamine korduv käitumine ning ohvri ja kiusaja vahelisi suhteid iseloomustab ebavõrdne jõuvahekord, mistõttu ohvril on keeruline ennast kaitsta (Smith, 2016).

Koroonapandeemiaga seotud piirangutest tingitud muutused viisid õppetöö suures mahus üle interneti. Sellest tulenevalt pidid õpilased igapäevaselt rohkem aega arvutis veetma ning kontaktõppe toimumine on koroonareeglite tõttu pidevalt piiratud. Selline üleminek ei tähenda aga seda, et kiusamine koolist kaoks. Juba pikemat aega on küberkiusamine sotsiaalmeedia arengu ja leviku tõttu kiusamisuuringute fookuseks (Moore ja Woodcock, 2017). Küberkiusamine on kiusamise vorm, kus kasutatakse erinevaid digitaalseid võimalusi kellelegi liiga tegemiseks. Sellisteks digitaalseteks võimalusteks on näiteks sõnumid ja sotsiaalmeedia, kus teiste kohta kirjutatakse halvustavaid, alandavaid ning alavääristavaid kommentaare (Moore ja Woodcock, 2017).

Tavaliselt eristatakse kiusamise puhul füüsilist-, verbaalset-, kaudset-, ning otsest kiusamist. Kui füüsilise agressiooni alla kuuluvad näiteks löömised ning tahtlikult asjade kahjustamine või lõhkumine, siis verbaalne agressioon hõlmab narrimist, mõnitamist ning ähvardamist. Mõlemad tüübid toimuvad tavaliselt näost näkku ehk otsest (Slonje ja Smith, 2008). Lisaks on hakatud käsitlema uue kategooriana pikaajaliselt kiusamise ohvriks langemist. Erinevatest kiusamise uuringutest on leitud, et teatud lapsi kiusatakse pidevalt kooliaastate jooksul, kuid siiski on see uurimisvaldkond pigem tähelepanuta jäänud (Mackay jt, 2011).

Kiusamisega kaasnevad sageli negatiivsed tagajärjed, mille ennetamiseks on vaja rohkem teada selle kohta, kuidas lapsed kiusamist tõlgendavad. Näiteks seostatakse pikaajalise kiusamise ohvriks langemist madala enesehinnanguga, millest tulenevalt on risk vaimse tervise halvenemisele ja koolist puudumiste suurenemisele (Mackay jt, 2011). Samuti on teada, et vaid vähesed pealtnägijatest õpilased pakuvad kiusamisohvrile tõelist abi (Stevens jt, 2000).

Töö teema on autori jaoks oluline, sest on varasemalt kokku puutunud koolikiusamise pealtnägemisega, ning on näinud pikaajaseid negatiivseid tagajärgi kiusamisohvril. Koolikiusamise ennetamiseks on oluline teada, kuidas see toimub, ning kuidas seda tajuvad selles kas kiusajate, kiusatavate või lihtsalt pealtnägijatena osalevad lapsed. Kuna tihtipeale üritatakse kiusamist täiskasvanute eest varjata, on lapsed palju sagedamini kiusamisjuhtumite tunnistajateks kui õpetajad või kooli tugipersonal (Bradshaw et al. 2007). See teeb lastest koolikiusamise uurimisel äärmiselt olulised informandid. Seetõttu uuringi oma bakalaureusetöös laste tõlgendusi kiusamiskäitumisest koolis ja küberruumis.

Selle bakalaureusetöö eesmärk on aru saada, kuidas mõistavad 6. klassi lapsed kooli- ning küberkiusamise olemust, kiusaja ja kiusatava käitumismustreid kiusamiskäitumises ning sellega kaasnevat tagajärgi. Lisaks soovin uurimistöös teada saada, kas koroonapandeemia tagajärjel on laste hinnangul toimunud kiusamiskäitumises muutusi.

Töös otsin vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

1. Kuidas mõistavad uuringus osalenud õpilased kooli- ning küberkiusamist ning kuidas kiusamine nende hinnangul avaldub?
 - a. Millised käitumismustrid esinevad kiusamises?
 - b. Millised on kiusamise tagajärjed?
 - c. Kuidas toimub sekkumine?
2. Kuidas on kiusamiskäitumine õpilaste hinnangul muutunud peale koroonapandeemia tulekut?

Töö esimeses osas annan ülevaate kooli- ning küberkiusamise olemusest, mõjudest ja sekkumise protsessidest. Uurimisküsimuste peatükis püstitan küsimused, millele töös vastust otsin. Meetodi osas annan ülevaate kasutatud andmekogumis- ja analüüsimeetoditest ning valimist. Uurimisküsimustele vastuse saamiseks viisin 6. klasside laste seas läbi kolm fookusgrupi intervjuud, mida analüüsin ning tõlgendan tulemuste ning järelduste ja diskussiooni peatükkides.

See bakalaureusetöö on valminud Eesti Teadusagentuuri personaalse uurimistoetuse rühmagrandi „Lapsepõlve haavatavus ja haavatav subjektiivsus: interdistsiplinaarne võrdlev vaade“ (PRG700) raames.

2. KIRJANDUSE ÜLEVAADE

2.1. Kooli- ja küberkiusamine

Kiusamine on agressiivse käitumise vorm, mille eesmärk on teisele haiget teha. Koolikiusamine on agressiooni üks tüüpe, mis leiab aset peamiselt koolis või kooliga seotud keskkonnades (Smith, 2016). Tavaliselt on kiusamine korduv käitumine ning ohvri ja kiusaja vahelisi suhteid iseloomustab ebavõrdne seisund õpilaste omavahelises hierarhias, mistõttu ohvril on keeruline ennast kaitsta (Smith, 2016). Tavaliselt eristatakse kiusamisel mitut erinevat alaliiki, milleks on füüsiline-, verbaalne-, kaudne- või otsene kiusamine. Füüsilise agressiooni alla kuuluvad löömised ning tahtlikult asjade kahjustamine või lõhkumine. Verbaalne agressioon hõlmab narrimist, mõnitamist ning ähvardamist. Mõlemad tüübid toimuvad tavaliselt näost näkku ehk otseselt (Slonje ja Smith, 2008).

Küberkiusamine seevastu on kiusamise vorm, mille puhul agressioon toimub infotehnoloogiliste seadmete kaudu, näiteks interneti või telefonide kaudu (Slonje ja Smith, 2008). Traditsioonilise kiusamise korral võib kiusamiskäitumises esinev jõudude vaheline tasakaalustamatus peegelduda füüsilises jõus või sotsiaalses staatuses, kuid küberkiusamise puhul võib see kajastuda ka erinevustes tehnoloogiliste seadmete kasutamise oskuses (Whittaker ja Kowalski, 2014). Kui varasemalt sai kiusamist paremini kontrollida, sest see piirdus vaid näost-näkku suhtlusega, siis nüüd on kiusamine muutunud tehnoloogilise arengu kasvuga oluliselt raskemini kontrollitavamaks. Erinevalt traditsioonilisest kiusamisest võimaldab küberkiusamine jätta kiusaja anonüümseks ning see annab võimaluse ohvrile ilma igasuguste piirideta liiga teha (Donegan, 2012). Küberruumis esineva kiusaja varjatud identiteet võib tekitada kiusatus painava tunde, et iga inimene, keda ta näeb, võib olla potentsiaalne kiusaja. Anonüümselt kiusates võidakse öelda asju, mida oma nime alt öelda ei julgetaks (Kowalski ja Limber, 2007).

Küberkiusamist defineeritakse kolme põhikriteeriumi alusel, mille alla kuuluvad teadlik kavatsus ohvrile kahju tekitada, kiusamiskäitumise kordumine ning kiusaja ja kiusatava vaheline jõudude tasakaalustamatus (Van Hee jt, 2018). Samad autorid on leidnud, et tahtlikku kavatsust kedagi kiusata on veebikeskkonnas raskem kindlaks teha kui traditsioonilise kiusamise puhul. Internetis puuduvad näost-näkku suhtlusele omased intonatsioonid, näoilmed ja žestid, mistõttu on veebisuhtlus mitmetähenduslikum ja raskemini

mõistetavam, kui päriselu vestlused. Seepärast võib veebikeskkonnas jääda vale mulje, et tegemist on solvamise või alavääristamisega (Van Hee jt, 2018).

Vaatamata sellele, et kiusamine on kolinud küberruumi, on küberkiusamisel ja selle mõjul ohvritele mitmeid ühisjooni traditsioonilise kiusamisega. Robert Slonje ja Peter K. Smithi läbiviidud Rootsi õpilaste uuringust leiti, et küberkiusamise (nt piltide ja videoklippide abil narrimise) mõju on ohvritele väga negatiivne. Küberkiusamise ohvrid rääkisid küberkiusamisest kõige sagedamini sõpradele või üldse mitte kellelegi, mille tõttu ei pruugi täiskasvanud küberkiusamisest väga teadlikud olla (Slonje ja Smith, 2008). Küberkiusamise all kannatanud keskkooliõpilaste seas läbi viidud uuringud on näidanud, et kõige levinum reaktsioon on mitte midagi teha või sotsiaalmeedias kiusaja blokeerimine. Paljude õpilaste arvates ei võta küberkiusamist pealtnäinud inimesed midagi ette (Whittaker ja Kowalski, 2014). Mõnikord võivad lahenduse leidjateks olla aga vanemad sugulased. Õpilased ei eelista õpetajaid kiusamisolukordade lahendamisse sisse kaasata, sest neid peetakse eba-pädevateks (Kutsar ja Soo, 2019). Dagmar Kutsari ja Kadri Soo (2019) poolt läbiviidud 12-aastaste laste fookusrühma intervjuudest selgus, et õpetajatelt ei küsita abi, sest puudub usaldus täiskasvanute suhtes ning õpetajad on tähelepanematud ja ajapuuduses. Lisaks on leitud, et õpilased ja õpetajad hindavad kiusamisolukordi erinevalt (Frisén jt, 2008). Õpilaste usaldamatus koolitöötajate suhtes võib olla tingitud sellest, et õpilased defineerivad kiusamist täiskasvanutega võrreldes erinevalt, millest tulenevalt ei oska täiskasvanud sekkuda olukordadesse, mida õpilased peavad kiusamiseks. Noored võivad puudulikku sekkumist tõlgendada kui kiusamiskäitumise tolereerimist (Frisén jt, 2008).

Kiusamine võib olla seotud ka kooli suuruse ja õpilaste arvuga. Suuremas koolis on õpetajatel raskem jälgida laste käitumist ja nende vahelisi suhtlusi kooliterritooriumil, väiksemate koolide õpetajatel on aga suurem ligipääs õpilastevahelistele suhetele (Mackay jt, 2011). Kiusamine koolis ja kiusamine küberruumis ei ole eraldiseisvad nähtused, vaid toimuvad pahatihti paralleelselt. Beran ning Qing Li uuringutulemused viitavad sellele, et üle kolmandiku nende uuringus osalenud lastest, keda küberruumis kiusati, kiusati ka koolis. Seega võib oletada, et kiusamine liigub kooliterritooriumi ja küberruumi vahel. Näiteks on nad välja toonud, et õpilast, keda kiusatakse kooliruumis, kiusatakse samal õhtul interneti kaudu edasi (Beran ja Li, 2008). Küberkiusamise laialdane levik muudab veebikeskkondade moderaatorite jaoks veebis leiduva sisu jälgimise keeruliseks. Sellest tulenevalt on hakatud looma intelligentseid automaatseid süsteeme, mis töötlevad teavet kiiresti ja annavad märku

võimalikest ohtudest internetis peituva kiusamise kohta. Välja töötatud mudelid kasutavad erinevaid sisupõhiseid funktsioone: leksikaalset, süntaktilist ja meelestatuse teavet. Lisaks sellele kombineeritakse sisupõhiseid funktsioone semantiliste tunnustega, nagu näiteks sõnade põimimisega lauseehituses. Kasutajapõhisel vaatlusel hinnatakse postituste arvu, vanust, sugu, sõprade arvu ja jälgijaid (Van Hee jt, 2018).

2.2. Kiusamisega seotud vaimse tervise probleemid

Eakaaslaste kiusamise ohvriks langemine on oluline riskitegur psühholoogiliste probleemide tekkeks ja sellel võib olla põhjuslik seos laste tervisliku seisundi halvenemisega (Rigby, 2003). Kiusamise uuringud on näidanud, et õpilastel, keda kooliajal kiusati, võib tekkida täiskasvanueas probleeme üldise tervise, emotsionaalse ning vaimse heaolu halvenemisega ja töökeskkonnas osalemisega (Kowalski ja Limber, 2013). Kooliruumis kiusatud lapsed on sagedamini välja toonud ärevustunde, madala enesehinnangu ja depressiooni esinemise kui need, keda koolis ei kiusatud (Kowalski ja Limber, 2013; Stevens jt, 2000).

Kui koolikeskkonnas võib leiduda inimesi, kes kiusamist märkavad, siis internetiavarustes võib jääda ohver täiesti üksinda või saada kiusatud rohkemate inimeste poolt. Le jt. (2007) uuringus leiti, et noorte vaimse tervise probleemid ei erine väga palju, olenemata sellest, kas kiusamine toimub koolis või internetis. On oluline teada, mida kiusatavad kogevad, sest kiusamise negatiivsed tagajärjed ei piirdu lühiajaliste ebameeldivustega ning ohvritel võib esineda täiskasvanueas probleeme sotsiaalsete suhete loomisel ja vaimse tervise häirete esinemisel, millest depressioon ja ärevus püsivad tõenäoliselt, eriti kui need avalduvad varajases eas (Arseneault, 2017). Lapsena kiusatud täiskasvanutel esineb sageli probleeme sõprussuhete loomisel ja partneri otsingutel. Usaldus on sageli asi, mis kiusamise tõttu on saanud kahjustada ja sellest tulenevalt on terveid suhteid lähedastega keeruline luua ning säilitada. Lisaks on leitud lapseas kiusatud täiskasvanute seas suurenenud riski diabeeti haigestumiseks ja südamehaiguste tekkeks (deLara, 2019). Kuna kiusamine on väga stressirohke, on see aluseks ohvrite tervise halvenemise protsessi mehhanismile. Stress, mida kogetakse pikema aja jooksul, ei põhjusta ainult ärevust ja depressiooni, vaid kahjustab ka immuunsüsteemi, muutes inimesed vähem vastupidavaks ja resistentseks infektsioonide suhtes. Paludes hinnata õpilastel, kas neil on esinenud külmetushaiguseid, peavalu, löövet, kurguvalu, anoreksiat, buliimiat, pearinglust, minestamist jms, said nii poisid kui tüdrukud,

kes vastasid, et on olnud kiusatud vähemalt kord nädalas, oluliselt kõrgemaid tulemusi võrreldes nendega, keda polnud kiusatud (Rigby, 2003).

Kiusamisega seotud autobiograafilised mälestused kinnitavad, et kiusamise kogemus püsib meeles pikka aega. Kadri Soo ning Dagmar Kutsari (2019) analüüsis kirjeldasid õpilased koolikiusamisest tekkivat enesehinnangu langust, viha ja stressi püsivat seisundit ning mõnede puhul isegi eluisu kadu. Koolis esinev kiusamiskäitumine põhjustas kiusatavatele sotsiaalse eralduse teistest, kus hoiti kaassõpilastest eemale ja veedeti koolis aega üksinda (Kutsar ja Soo, 2019). Pikaajalise kiusamise ohvrit seostatakse madala enesehinnangu ja enesetapumõtetega, millest tulenevad tagajärjed on kooliruumis õnnetu olemine ja koolist puudumiste suurenemine. Erinevad uuringud on leidnud ka vastuolulisi tulemusi, kus lapsena kiusamisohvriks langemine ei ennusta ette psühholoogilisi probleeme täiskasvanueas. Dan Olweus on toonud välja, et lapsena kiusamist kogenud täiskasvanud ei olnud hilisemas eas introvertsemad, ebakindlamad ega vastuvõtlikumad stressile. Selline tulemus võib näidata, et kiusamine koolis oli situatsiooniline nähtus (Mackay jt, 2011). Kohati on ebaselge, kas näiteks halvenenud psühholoogiline heaolu on ohvriks langemise otsene tagajärg või on vahendatud mõju kaudselt, millele viitab kliiniline depressioon või füüsiline halb enesetunne (Rigby, 2003). Kuigi koroonapandeemia ajal läbi viidud uuringu tulemused kiusamise levimuse kohta ei näidanud suuri muutusi, on ärevuse ja depressiooni esinemine sagenenud (Englander, 2021). Sama autor on leidnud, et selle põhjuseks võivad olla rahalised probleemid ning sõprade ja muude sotsiaalsete suhete puudumine (Englander, 2021). Uuringute tulemused on näidanud, et kiusamise sageduse kasvamine on seotud ka unekaotuse suurenemisega, mis omakorda võib põhjustada edasisi kognitiivseid probleeme (Hasan ja Mamun, 2022).

2.3. Kiusamise motiivid ja sekkumine

Kiusamise ettekäandeid kooliruumis on mitmeid: kaasõpilasi võidakse narrida nende kehakuju, pikkuse, näonaha kui ka prillide pärast. Mõnikord jäävad kiusajatele ette ka majanduslikult vähem kindlustatud lapsed, kellel pole võimalus omada trendikaid riideid ning samuti võõra rahvuse esindajad (Kutsar ja Soo, 2019). Küsides noorte inimeste käest, miks toimub kiusamine, on kiusamise ohvrite välimust kirjeldatud koleda, paksu ja teistsugusena. Samuti tuuakse välja nende sotsiaalset ebakindlust ja kummalist käitumist. Sealjuures on ka kiusajat peetud madala enesekindlusega õpilaseks. Kiusaja põhiliseks motiiviks on tunda ennast karmi või lahedana, et peita enda sees esinevat viha ja kurbust (Frisén jt, 2008).

Kiusamise teel enda tundeid välja elades tagatakse endale turvaline roll, kus välditakse ise kiusamise ohvriks sattumist (Frisén jt, 2008).

Üheks kiusamise peamiseks motiiviks on viha. Erinevalt traditsiooniliselt kiusamisest, kus viha on kõige sagedasem põhjus kiusamiseks, on nalja tegemine ja lõbusa tunde tekitamine üheks küberkiusamise motiiviks (Gradinger jt, 2012). Kiusamise põhjuseks võivad olla veel teatud eesmärkide saavutamine, nagu domineerimine või võim eakaaslaste üle (Gradinger jt, 2012). Agressiivne ning teisi kahjustav kiusamine, nagu näiteks füüsiline rünnak, võib ennustada ette kuritegelikku käitumist täiskasvanueas. Norra laste seas läbi viidud uuring väitis, et lapsed, keda identifitseeriti 6.–9. kooliaastatel kiusajatena, sattusid 4 korda tõenäolisemalt hiljem kuritegevuses süüdistatuna kohtu ette (Rigby, 2003). Kiusamiskäitumise varajase sekkumise tulemuseks võib olla kiusamise ennetamine, toetades õpilaste positiivset käitumist (Allen, 2010). Eneserefleksioonid eakaaslaste käitumise uuringutes näitavad, et umbes 50% õpilastest püüavad mingit moodi aidata inimest, keda kiusatakse ning umbkaudu iga kolmas õpilane arvab, et ta peaks proovima sekkuda. Siiski on leitud, et ainult 11% pealtnägijatest õpilast pakuvad tõelist abi, kui ohvriks langeb kaasõpilane. Vähesese sekkumise põhjusteks võib olla hirm, tundes muret kaotada sotsiaalne mõju ning langeda ise kiusamise ohvriks. Samuti on puudulik võime kiusamis- ja ohvriprobleeme tõhusalt käsitleda (Stevens jt, 2000).

Erinev kultuuriruum ja kiusamise ennetus- ja sekkumistegevus koolides mõjutavad eakaaslaste ohvriks langemise määra. Üheks kuulsamaks sekkumisprogrammiks koolis leiduva kiusamiskäitumise vastu on nn hea käitumise mäng (*Good Behavior Game*), mille eesmärgiks on õpetada grupitasandil ettearvamatute olukordade lahendamist. Young (1998) on kiusamisprobleemi lahendamiseks välja töötanud süsteemi, kus arendatakse õpilaste empaatiavõimet tõstma, õpetatakse vastutuse jagamisest teiste heaolu nimel ja probleemi lahendusoskusi (Allen, 2010). Individuaalsel õppel kasutatakse strateegiatena enesekehtestamise meetodit ning mure jagamise oskust (Mackay jt, 2011). Mõned uuringud on leidnud, et nooremad lapsed saavad pigem kasu programmidest, mis keskenduvad aktiivse kuulamisoskuse arendamisele ja ohvrite toetamisele kiusamisel, samas kui agressorite suhtes enesekehtestamise oskuste arendamine sobib paremini vanematele õpilastele (Stevens jt, 2000).

Traditsioonilise kiusamissituatsiooni sekkumise all käsitletakse järjepidevat informatsiooni kogumist koolis esineva kiusamiskäitumise kohta ning pidevat sekkumist. Sinna alla

kuuluvad kõikide üksikasjade kogumine kiusamise kohta: kus, kui sageli, millal ning kelle vahel kiusamine toimub. Lisaks peab toimuma pidev infovahetus õpilaste ning lastevanemate vahel ja vajadusel tuleb kasutada distsiplineerimismeetodeid (Allen, 2010). Metaanalüüside tulemused on näidanud, et kiusamise sekkumisprogrammid on olnud kiusamise levimuse vähendamisel tõhusad. Farrington ja Ttofi läbi viidud uuringus selgus, et 17 programmi 44-st vähendavad suurel määral eakaaslaste ohvriks langemist koolilaste seas, ning et keskmiselt vähendavad kiusamisvastased programmid kiusamist ligikaudu 20% (Rigby ja Smith, 2011). Arvestades koroonast ning sotsiaalse distantsi hoidmisest põhjustatud sotsiaalsete oskuste võimalik kaotust viimaste aastate jooksul, tuleb juhtida täiendavat tähelepanu lastevahelistele sotsiaalsetele probleemidele, nagu kiusamine ja küberkiusamine. Psühholoogiline taastumine pandeemiast hõlmab laste jaoks naasmist ühiskonda, kus mängitakse ja õpitakse koos eakaaslastega üksteisega kohanema (Englander, 2021).

2.4. Kiusamise levimus

Koolikiusamine on levinud kogu maailmas ning 30,5% koolis käivatest noortest on pidevalt enda eakaaslaste kiusamise ohvrid. Aastatel 1990–2008 läbi viidud uuringu tulemused ei näita, et kiusamise levimus oleks vahepeal suurenenud (Rigby ja Smith, 2011). USA ning Inglismaa laste näidetel oli 1999–2006 vahemikus küberkiusamise levimus mõnevõrra suurenenud. Küberkiusamine ning selle alla kuuluva pahatahtlike tekstisõnumite ja e-kirjade saatmine kasvas, sest tehnoloogia arengu hüppelise kasvuga muutus see õpilastele kättesaadavamaks ning arvutite ja mobiiltelefonide tihe kasutamine on kaaslaste ohvriks langemise võimalust oluliselt suurendanud (Rigby ja Smith, 2011).

Koroonapandeemia aegsed uuringud ei tuvastanud 2020. aasta märtsi ja 2021. aasta aprilli vahelisel perioodil sotsiaalsete probleemide, nagu kaklemise ja kiusamise kasvu. Traditsiooniline kiusamine ei pruukinud kasvada, sest õpilased olid koolist eemal ning suures osas oldi sotsiaalses distantseerumises. Ka küberkiusamises ei leitud oluliselt märgatavaid erinevusi hoolimata noorte inimeste ekraanikasutamise aja kasvamisest. Selle seletuseks võib olla suhtluse ning agressiooni muutused sotsiaalse distantsi hoidmisel (Englander, 2021).

Kõige sagedasemad kiusamise vormid, millega vastajad koroonaviiruse ajal kokku puutusid olid suhetes tegevustest kõrvale jätmine, kuulujuttude levitamine, ignoreerimine ja solvavad kommentaarid välimuse suhtes (Radwan, 2021). Kiusamise levimist võivad mõjutada ka kokkupuuted antisotsiaalse meedia sisuga, mille hulka kuuluvad näiteks kaklemise,

narkootikumide tarvitamise, varastamise või kellegi vara hävitamise nägemine sotsiaalmeedias. Longituuduuringu tulemused on näidanud, et tihedam kokkupuude antisotsiaalset ja riskikäitumist kajastava meediaga, hõlbustab noorte inimeste küberkiusamise algmäärade suurenemist (den Hamer ja Konijn, 2015).

Erinevusi on leitud ka küberkiusamise ning traditsioonilise kiusamise sageduse vahel, kus küberkiusamise ohvriks langemine ei ole üheaastase vaadeldava perioodi jooksul stabiilne, kuid traditsioonilise kiusamise ohvriks langemine on mõõdukalt stabiilne (Gradinger jt, 2012). Gradinger jt, (2012) tulemused näitavad, et küberkiusamise ohvri ning kiusaja vaheline suhe võib toimida ainult piiratud aja jooksul. Selle üheks võimalikuks põhjuseks on see, et küberkiusamise ohvritel on sotsiaalmeedias mitmeid meetodeid, kuidas peatada kiusajaid efektiivselt ja kiiresti, näiteks blokeerides kommenteerijad või muutes enda kasutajat.

Kiusamise ohvriks langemist ennustavad ette mitmed ebavõrdsed riikide ning kultuuridevahelised tegurid, näiteks sotsiaalmajanduslik positsioon, akadeemiline edukus ja soorollid. Uuringud, mis keskenduvad just riikidevahelistele erinevustele on leidnud, et füüsilise kiusamise ohvriks langemine on vähem levinud kui sotsiaalse ja verbaalse kiusamiseohvriks sattumine. Samuti teatasid poisid suurema tõenäosusega ohvriks langemisest enamikes piirkondades ja kultuurides (Hosozawa jt, 2021). Kuigi sotsiaalmajanduslik ebavõrdsus ei ennustanud suurel määral ette ohvriks langemist, oli akadeemiliste tulemuste järgi madalamate hinnetega õpilastel kõikides riikides ohvriks langemise oht suur (Hosozawa jt, 2021).

3. UURINGU EESMÄRK JA UURIMISKÜSIMUSED

Kui koolikiusamine on keeruline sotsiaalne nähtus, mis esineb koolides ning avaldub õpilaste tahtliku ja korduva vaimse või füüsilise agressioonina nõrgemate kaaslaste suhtes, siis küberkiusamine on peamiselt teisi kahjustavate või agressiivsete sõnumite saatmine elektroonilises keskkonnas, mis on samuti korduvkäitumine ning toimepanija saab olla ka anonüümne (Zych jt, 2015). Kooli- ja küberkiusamine kahjustavad kiusamise ohvrit ning kogu klassi õhkkonda, mistõttu kiusamise kohta ajakohase teadmise saamine on oluline kiusamise ennetamiseks ning kiusamise kahjulike tagajärgede mõistmiseks ja leevendamiseks. Ennetus ja paremad teadmised kiusamisest ja selle mõjudest on olulised, et oleks teada, kuidas kiusamise ohvreid aidata. Seda, kuidas kiusamine koolis ja ka küberruumis toimub, on kõige parem küsida õpilastelt endilt, sest nemad näevad igapäevases koolielus ka neid kiusamise tahke, mida koolipersonali ja teiste täiskasvanute eest enamasti varjata püütakse.

Bakalaureusetöö eesmärk on aru saada, kuidas mõistavad 6. klassi lapsed kooli- ning küberkiusamise olemust, kiusaja ja kiusatava käitumismustreid kiusamiskäitumises ning sellega kaasnevaid tagajärgi. Lisaks soovin uurimistöös saada teada, kas koroonapandeemia tagajärjel on laste hinnangul toimunud kiusamiskäitumises muutusi.

Eesmärgist lähtuvalt püstitasin kaks peamist uurimisküsimust ning kolm alaküsimust:

1. Kuidas mõistavad uuringus osalenud õpilased kooli- ning küberkiusamist ning kuidas kiusamine nende hinnangul avaldub?
 - a. Millised käitumismustrid esinevad kiusamises?
 - b. Millised on kiusamise tagajärjed?
 - c. Kuidas toimub sekkumine?
2. Kuidas on kiusamiskäitumine õpilaste hinnangul muutunud peale koroonapandeemia tulekut?

Uurimisküsimustele otsin vastuseid 6. klasside õpilastega läbi viidud fookusgruupiintervjuude abil.

4. MEETOD

Bakalaureusetöös kasutan uurimisküsimustele vastuste leidmiseks kvalitatiivset lähenemisviisi, kus huvitatakse sellest, kuidas inimesed oma olemisele, kogemusele ja maailmale tähendust omistavad (Kalmus, Masso, Linno, 2015). Kvalitatiivsetes meetodites rõhutatakse loomulikule ja tunnetusteoreetilistele aspektidele ning see võimaldab hästi uurida bakalaureusetöös käsitlevat kiusamiskäitumise teemat õpilaste seas.

4.1. Fookusgrupp

Fookusgrupi ehk rühmaintervjuudeks moodustati kolmes erinevas koolis 6–8 liikmelised grupid, kus õpilased arutasid omavahel kiusamiskäitumise üle. Fookusgruppides osalesid 6. klasside õpilased. Fookusgrupi intervjuud viidi läbi kolmes koolis: 1) Püha Johannese Kool Tallinnas 2) Miina Härma Gümnaasium Tartus ning 3) Tallinna Lilleküla Gümnaasium Tallinnas. Fookusgrupis täitis intervjuueerija nii moderaatori, kuulaja kui ka vaatleja rolli. Fookusgrupi intervjuus on oluline koguda rühmade arvamusi, seisukohti ning hoiakuid. Tuginedes Pattonile (2000) lähtuti intervjuus peamiselt arvamuste-, hoiakute-, väärtuste-, ja tõlgendustekesksetest küsimustest. Need küsimused moodustavad tavaliselt intervjuude põhiosa ning uurija eesmärgiks on mõista uuringus osalenud inimeste arvamuste ja veendumuste olemust (Vihalemm, 2014). Fookusgrupi intervjuueerijana sõnastasin õpilastele uuringu eesmärkidest lähtuvad küsimused, kuid seejuures pöörasin tähelepanu ka teemadele, mis uuritavate jaoks olid olulised teemaga seoses rääkida (Kalmus, Masso ja; Linno, 2015).

Töös on kasutatud ekspertvalimit. Õpilased leidsin fookusgruppidesse selliselt, et edastasin koolidele ning klassijuhatajatele uuringukutse ning palusin neil leida võimalikult erinevate käitumismustritega õpilased minu uuringusse. Fookusgrupi viisin läbi iga kooli klassiruumis. Fookusgrupiintervjuud kestsid keskmiselt ühe tunni.

Tööle on lisatud fookusgrupi intervjuukava (Lisa 1.) ja fookusgrupi osaleja nõusolekuvorm (Lisa 2. ja Lisa 2.1.), mille allkirjastasid kõik osalejad ning nende vanemad; samuti kutse fookusgruppi (Lisa 4.).

4.2. Andmeanalüüs

Transkribeerisin fookusgrupi intervjuud sõna-sõnalt Wordi tekstifailis. Intervjuud kestsid keskmiselt kokku tund aega ja fookusgruppide transkriptsioonid olid kokku 26 lehekülge. Kvalitatiivseks sisuanalüüsiks kasutasin NVivo programmi. NVivo on tarkvaraprogramm,

mida kasutatakse kvalitatiivsete uurimuste tarbeks, see tähendab näiteks teksti, heli, video jms analüüsimiseks. Kasutasin fookusgrupi intervjuus temaatilist analüüsi ja avatud kodeerimist, mille eesmärgiks on leida üles andmetes peituvad tähendused ja arusaamad. Ülevaatlik koodipuu asub lisa 5.

4.3. Uurimuse eetilised aspektid

Kõigil uuringus osalenud õpilastel ning nende vanematel paluti allkirjastada nõusoleku lehed (Lisa 2 ja Lisa 2.1). Osalejad said lisaks uuritavatele küsimustele rääkida teemadest, mida nad pidasid oluliseks. Samuti oli õpilastel õigus küsimusele vastamata jätta ning igal hetkel fookusgrupist lahkuda. Õpilased mõistsid, et nende poolt antud isiklikku infot koheldakse konfidentsiaalsena ning uurimuse tulemusi avalikustades ja tutvustades kasutatakse koodnimesid, et hiljem ei oleks võimalik kedagi tuvastada.

Osalejate konfidentsiaalsuse tagamiseks tekitasin kõigile fookusgrupis osalenud lastele koodi, mis annab infot osaleja soo (Tüdruk – T või Poiss – P) ning selle kohta, millises fookusgrupis ta osales (F1, F2 või F3). Nii võib osaleja uuringus kanda näiteks koodnime T, F3.

5. TULEMUSED

Tulemustes toon esmalt välja uuringus esile tulnud kooli- ning küberkiusamise tähendused, ning tutvustan, kuidas õpilased mõistavad kiusamiskäitumises esinevaid käitumismustreid kiusaja ja kiusatava vahel, kiusamise tagajärgi ning ennetamise-sekkumise protsesse. Tulemuste teises osas annan lühikese ülevaate, kuidas õpilaste arvates on koroonatulek mõjutanud koolis ning küberruumis esinevat kiusamist. Tulemusi näitlikustavad 6. klasside õpilaste tsitaadid fookusgruppidest.

5.1. Koolikiusamine ning küberkiusamine

Fookusgruppides osalejad arutlesid kooli- ning küberkiusamise vaheliste sarnasuste ja erinevuste üle. Peamise erinevusena toodi välja erinev toimumiskoht. Küberkiusamisest rääkides rõhutati alati, et see toimub internetis. Lisaks rääkisid lapsed kiusamise pärast võimalikust vaimse tervise halvenemisest, kus hullemal juhul võib see lõppeda pikaajase depressiooniga. Kiusajat pidasid lapsed katkiseks ja problemaatiliseks isikuks, kes teiste peal enda kurbust välja elab, ning kiusamisohvriks sattuvat need õpilased, kes on teistest enda käitumiselt või välimuselt erinevad. Üldiselt toimub kiusamine õpilaste vahel, kuid välistatud ei ole ka õpetaja-õpilase kiusamissuhe.

5.1.1 Koolikiusamise ning küberkiusamise tähendused

Fookusgruppides osalejad olid põhikooli õpilased ning sotsiaalmeedia oli kõikidele kättesaadav. Fookusgrupis osalenud õpilased kirjeldasid koolikiusamist ning küberkiusamist erinevalt, kuid leidsid ka ühiseid tunnuseid. Koolikiusamist käsitleti kui konflikti, mis toimub pikaajaliselt ja pidevalt läbi solvamise või füüsilise rünnakuna kaasõpilaste vastu. Alljärgnevas tsitaadis on välja toodud ühe õpilase arvamus koolikiusamise tähenduse kohta:

Koolikiusamine on see, kui on mingi konflikt. Näiteks kui mingile inimesele ei meeldi midagi teiste juures ja siis ta ütleb selle valjult välja ja siis see hakkab kerima ja kerima. (T, F1).

Kiusamist liigitasid lapsed vaimseks ja füüsiliseks, millest esimese alla kuulusid sõnadega haiget tegemine, tagarääkimine, emotsionaalselt kahju tegemine või ähvardamine. Füüsilise kiusamise all peeti silmas enamasti löömist, lükkamist ning asjade peitmist ja lõhkumist. Mõnede õpilaste jaoks oli koolikiusamise suhe mitmetähenduslik, seejuures ei pidanud kiusamine toimuma ainult kaasõpilaste vahel, vaid võis toimuda ka õpetaja ning õpilase

vahel. Lisaks toodi mitmel korral näiteid, et just pinalite äravõtmine on kiusamiskäitumine, mida lapsed on enim märganud, kuid see ei pea olema alati pahatahtlik.

Meie klassis otseselt ei tehta midagi halvaga. Vahepeal võetakse kellelgi pliiats või pinal ära ja siis ei anta kohe tagasi ja vistakse seda, aga see, kellelt see ära võetakse, ei ole kohe nagu pahane ja kuri, pigem ta on ise ka naljaga ja isegi naudib seda. No mitte ei naudi aga see on talle naljakas. (T, F3).

Kui koolikiusamise toimumiskohaks arvati olevat enamasti klassiruumid või vetsud, siis küberkiusamise puhul rõhutati, et see peab toimuma internetis. Täpsustuseks toodi mitmel korral välja Messengeri grupe, Facebooki ja Instagrammi. Küberkiusamist kirjeldades tõid lapsed välja, et see on solvamine või ähvardamine sotsiaalmeedias ning see erineb koolikiusamisest selle poolest, et seda on võimalik teha anonüümselt, salaja ning kergemini ära hoida. Lisaks ei pruugita interneti teel hinnata kiusamise olukorda õigesti.

Küberkiusamist saab natukenegi lihtsamini ära hoida: et inimesi on seal lihtsam blokkida ja ignoreerida, aga koolis sa pead iga päev temaga koos olema ja kokku puutuma. (T, F2).

Võib-olla interneti teel ongi see, et sa ei saa nii hästi aru, kas ta mõtleb seda naljaga või kui ta tuleb koolis vastu ja oled juures, siis saad rohkem aru, kas mõtleb seda naljaga ja naljakas viisis nagu sarkasm. Internetis ei saa aru, kas päriselt vihatakse, interneti teel seda, keda kiusatakse, on raskem, sest ta ei saa aru, kas teda kiusatakse. (T, F2).

Laste sõnul võib kooli- ning küberkiusamine mõnikord liikuda erinevate keskkondade vahel, kuid alati ei pruugi see nii olla. Näiteks on üks õpilane kirjeldanud seda olukorda järgnevalt:

Vahel on ikka nii, et klassigrupis hakkab keegi vestlust pidama, et arvab, et tema arvamus on õige, aga kui midagi selles ringkonnas nalja pärast tehakse, siis nii öelda see kiusamine toimib ikka koolis, mitte ei hakata kellegi pildi alla kommenteerima, et ta on kole. (T, F3).

Kuigi kooli- ning küberkiusamine erinesid õpilaste arvates enim just selle toimumiskoha pärast, ei toodud fookusgrupi intervjuudes välja füüsilise kiusamise esinemist küberruumis. Sellegipoolest tõlgendasid õpilased kiusamisest tekkivaid tagajärgi sama rasketeks, kuigi koolikiusamise puhul esineb nii vaimne-, kui ka füüsiline kiusamine.

5.1.2 Kiusaja ning kiusatava käitumismustrid kiusamiskäitumises

Kiusaja ning kiusatava vahel on õpilaste arvates jõudude vaheline tasakaalustamatus, kus kiusajal on võim kiusatava üle. Seejuures ei peetud kiusajat populaarseks või lahedaks õpilaseks, vaid tal hoopis arvati olevat probleeme iseendaga. Näiteks toodi välja kiusaja koduse keskkonna probleeme, katkise enesehinnangu välja elamist teiste peal ning kadedust. Kiusaja kiusab tavaliselt õpilasi, kes on klassikaaslastega võrreldes oma käitumises erinevad, vaesamast perekonnast pärit või erimoodi välimuse ja haigustunnusega. Mõned lapsed tõid kiusatavatena välja ka madalamate hinnetega õpilasi.

Põhimõtteliselt ongi see, et kiusamine areneb välja sellest, kui sul endal pole midagi korras. Võib-olla ka mingi lapsepõlvetrauma või midagi. (T, F1)

Kiusaja on ise halvas tujus ja elab seda teiste peal välja või siis, kui keegi teeb midagi temast paremini mitu korda, ja kui tunned, et jääd selle sõbra varju, siis see võib kiusamiseks muutuda. (T, F2)

Kiusatakse neid, kes on tagasihoidlikumad või vaesest perekonnast ja siis vanemad ei jaksa osta igasuguseid asju, mis kõikidel teistel on (P, F1).

Kõige enam arvati kiusamist toimuvat klassikaaslaste vahel, sest nendega ollakse kõige rohkem koos ja neid tuntakse kõige paremini. Sellest tulenevalt märkavad ka klassikaaslased ja õpetajad enim koolis toimuvat kiusamist. Varjatud kiusamine toimub põhjusel, et kiusaja kardab vahele jäämist ning kiusataval on piinlik sellest kellelegi rääkida. Küberruumis mainitud Messengeri vestlused olid kõige sagedasemad näited, kus klassigrupis võisid tekkida konfliktid klassikaaslaste vahel. Kiusamise algusajaks loeti üldiselt algklasside lõppu või põhikooli algust ning lõpuks 8.–9. klassi.

Minu arvates on pigem see, et see on klassikaaslaste vahel, sest et sa tunned oma klassikaaslaseid rohkem: See on täpselt sama, noh, et esimeses klassis väiksemad kiusavad üksteist, see on minu arvates, et kõige tihedamini kiusatakse klassikaaslasi, sest sa tead nende nõrkusi ja tugevusi. (T, F3).

See lapsee ja teismee vahetus, et ei ole see ega teine ja siis palju emotsioone ja pingeid, ning peab selle kuhugi välja elama. (T, F1).

Kiusamiskäitumise puhul tõid õpilased välja konflikte just üksteisega tuttavate inimeste vahel. Kuigi sotsiaalmeedia laialdase kasutuse tõttu on põhimõtteliselt ka täiesti võõrastel inimestel võimalik veebis kiusata, ei toonud õpilased võõraste poolt kiusamist küberkiusamisest rääkides välja. Seetõttu võib arvata, et kiusamiskäitumist märgatakse ning tõlgendatakse kiusamisena enim just klassikaaslaste seas, isegi kui see toimub läbi küberruumi.

5.1.3 Kiusamise tagajärjed

Suurem osa õpilasi olid kõik ühtsel arvamusel, et kiusamisel võivad olla väga halvad ning pikaajalsed tagajärjed: osade laste arvates isegi eluaegsed kahjustused. Palju toodi välja vaimse tervise halvenemist, kus tekkida võib depressiivne või masendav meeleolu ning sellest tulenevad käitumismustrid. Järgnev tsitaat kirjeldab õpilase arvamust, mis juhtub kiusamisohvriga peale koolis esinevat kiusamist:

Väga paljud ei taha kooli tulla: see, keda kiusatakse, tal on väga hull ja halb koolis olla ning ta on nii väsinud ja see võib lõppeda ka lõikamisega. (T, F3).

Mitmed õpilased tõid välja selle, et kiusamine võib suurendada soovi koolist puudumiseks, langetab enesehinnangut ning konkreetsete sõnade mõju võib põhjustada terviseprobleeme. Näiteks tõi üks õpilane välja, et solvates kedagi paksuks, võib see tekitada kiusatavale söömishäireid. Isegi kui kiusamine lõppeb, püsib kiusataval kaua meeles hirmutunne, mis takistab tema igapäevaelu kooliruumis. Allolevad tsitaadid illustreerivad seda väidet järgnevalt:

Sa ei taha ikkagi nendega sõber olla. Et isegi kui kiusamine lõpeb, siis see võib iga kord uuesti alata kui sa proovid neile läheneda ja arvad et nad unustasid selle ära. (T, F2)

Kiusatav ka pigem eraldub, pigem ta natuke kardaks kiusajat, et kui ta teeb ühe vale sammu, siis hakatakse teda uuesti kiusama. (T, F1)

Fookusgruppides osalenud õpilased mõistsid kiusamisest tekkivaid pikaajaseid negatiivseid tagajärgi ning nägid vajadust klassikaaslasena selle ennetamiseks. Õpilaste teadlikkus vaimse

tervise teemadest on suur, mille tulemusel tunnetatakse kiusamisest tekkivaid probleeme paremini ja väljendatakse soovi rohkem sekkuda.

5.1.4 Sekkumine kiusamises

Kiusamiskäitumist pealtnähes on õpilaste arvates väga oluline klassikaaslasena toe pakkumine. Tihtipeale piisab kiusamisohvri ärakuulamisest, kuid oluline on teda ka julgustada abi otsima ning abipakkuja piisava enesekindluse korral hakata vastu kiusajale. Tihtipeale kardab kiusatav ise minna kellegagi rääkima, sest kardab veelgi rohkem kaebamise eest kiusata saada ning tunneb piinlikust, et talle nii tehakse. Pikemaajalise kiusamise korral võib kiusamisohvril enesekindlus juba piisavalt langenud olla ning on leppinud kiusamisolukorraga. Alljärgnev tsitaat kirjeldab õpilase mõtet, kuidas klassikaaslasena tuge pakkuda:

Lohutada teda, et näiteks, kui välimuse pärast kiusatakse, siis öelda, et ta mõtles selle välja, et tegelikult see pole nii. Öelda, et kiusaja teeb seda kadeduse pärast, mitte sellepärast, et sa päriselt oleksid selline. (T, F1).

Õpetaja sekkumine koolis on õpilaste arvates vajalik, kuid rutakaid järeldusi ei ole nende arvates mõistlik teha. Paljud õpilased kirjeldasid klassikalise kiusamisolukorrana vahetundides pinali loopimist, kuid seejuures rõhutasid, et tihtipeale toimub see naljaga. Seepärast ei pruugi õpetajad olukorda alati õigesti hinnata ning ei sekku. Täiskasvanud ja lapsed võivad erinevalt mõista ka meetmeid, mida kiusamise korral võiks ette võtta. Näiteks on üks õpilane välja toonud järgnevat:

Mõned õpetajad ikkagi nii öelda hoolivad ja ütlevad, et seisa enda eest, ja annavad sellist infot või nõuannet, kuidas öelda kiusajale, et ära nii tee, see teeb mulle haiget. Annavad nõu nii öelda, mis tegelikult väga ei aita. (T, F1).

Õpetaja sekkumine lastevanemate kaudu tekitab vastuolulisi arvumusi, millest esimesel juhul nähti selles kasutegurit olevat, kuid leidis ka lapsi, kes sellist viisi kõige paremaks ei pidanud. Õpilased põhjendasid seda usaldamatuse ja kehvade suhetega koduses keskkonnas, kus omakorda võib kiusamisest uus probleem tekkida.

Enne peaks õpetaja lapsega ära rääkima, et kas vanematega üldse saab rääkida, võib-olla polegi häid suhteid või ei soovi enda emale või isale sellest rääkida. Enne peaks üle küsima lapse käest. (T, F3).

Klassiga vestlemine näis olevat õpilaste arvates asi, mida õpetaja saaks ära teha kiusamisolukorras, kuid ka sellisel meetodil sekkumisel on omad piirangud. Näiteks võib see põhjustada veel rohkem kiusamist, sest laste arvates kaebajaid ei sallita ning klassiruumis tuleb lõpuks kõik välja, kes käis õpetajaga rääkimas. See tõmbab omakorda kaela probleeme klassikaaslasena tuge pakkunud õpilastele ning edaspidi ei julgeta kuidagimoodi sekkuda. Usaldusisikud, kellele kiusamisest rääkida olid laste arvates veel vanemad, sõbrad, kooli psühholoog ja sotsiaalpedagoog.

5.2 Kiusamiskäitumise muutused peale koroonapandeemia tulekut

Koroonaviiruse leviku pärast olid koolid mitmeid kuid distantsõppel. Sellest tulenevalt kasvas noorte ekraaniaeg ning üksteisest oldi eraldatud. Fookusgrupis osalenud õpilaste seas esines erinevaid arvamusi kiusamiskäitumise muutuste kohta distantsõppe ajal. Leidus neid, kes arvasid, et üldine kiusamine vähenes, ning ka neid, kes arvasid, et küberkiusamine kasvas. Õpilased tõid välja, et sotsiaalne distants pani igatsema klassikaaslasi ja sellest tulenevalt ei olnud soovi enam konfliktis olla. Koduõpe andis võimaluse ka endaga tegeleda: planeerida oma aega ja huvitegevusi, suhelda inimestega, kellega tahetakse jms.

Inimesed on rohkem hakanud enda elu elama, selles mõttes, et enda väikses maailmas. Neid ei huvita enam nii palju teised inimesed, tahetakse keskenduda iseendale ja tegelevad enda asjadega. (T, F1).

Küberkiusamise kasvu põhjendati interneti pideva kasutamisega ning kuigi klassiruumis üksteisega kokku ei puutunud, jäi alles võimalus klassichattides üksteise kallal norida. Internetis ei suudeta hästi piire tunda ja solvangud võivad seetõttu hullemad olla kui näost-näkku. Kiusajad ei liigu fookusgrupis osalenud õpilaste üldise arvamuse kohaselt klassi- ja küberruumi vahel ning sotsiaalmeedias on kiusajal suuremad ohud vahele jäämiseks.

Kui sa internetti kirjutad midagi, siis see jääb alles ja seda saab kellelegi näidata ning hiljem tõestada, aga koolis ei saa nii kergelt. (T, F3).

Koroonapandeemia tagajärel toimusid koolis mitmed suured muutused. Nii õpetajatel kui ka õpilastel oli seoses distantsõppega vaja kiiresti ümber kohaneda ja kolida koolitundidega küberkeskkonda. Sellised ootamatud ja teadmatust tekitavad olukorrad võisid ajutiselt fookuse kiusamiselt eemale viia, sest tegeleti hoopis muude asjadega ning üritati uue olukorraga harjuda. See ei tähenda, et kiusamine kadus, vaid kiusamisele pöörati vähem tähelepanu. Seetõttu ei osanud ka uuringus osalenud õpilased tuua välja suuri muutusi. Lisaks toodi välja, et küberruumis on lihtsam blokeerida, mille tulemusena ei saa kiusaja ligipääsu kiusamisohvrile ning küberkiusamise kasv ei olnud laste arvates väga märgata.

6. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

6.1. Koolikiusamine ja küberkiusamine – tähendused ja tagajärjed

Koolikiusamist käsitletakse kui keerulist sotsiaalset nähtust, mis esineb koolides ning avaldub õpilaste tahtliku ja korduva vaimse või füüsilise agressioonina nõrgemate kaaslaste suhtes (Zych jt, 2015). Küberkiusamine on peamiselt teisi kahjustavate või agressiivsete sõnumite saatmine elektroonilises keskkonnas, mis on samuti korduvkäitumine ning toimepanija saab olla ka anonüümne (Zych jt, 2015). Uuringus osalenud õpilaste tõlgendustes on küberkiusamise toimumiskohaks sotsiaalmeedia ning erineb see koolikiusamisest sellepolest, et seda on võimalik teha anonüümselt.

Smith (2016) on kirjeldanud kiusamist korduva käitumisena ning ka uuringus osalenud õpilased käsitlesid koolikiusamist kui konflikti, mis toimub pikaajaliselt ja pidevalt. Uuringutes osalejad avasid kiusamise liike konkreetsemalt kui vaid vaimne ja füüsiline, mida koolikiusamise peamise definitsiooni all käsitletakse. Näiteks liigitati vaimse kahju alla sõnadega haiget tegemist, tagarääkimist, emotsionaalselt kahju tegemist või ähvardamist. Füüsilise kiusamise all peeti silmas enamasti löömist, lükkamist ning asjade peitmist ja lõhkumist.

Gahagani jt. (2016) aasta uuringu tulemusena esines küberkiusamine peamiselt Facebooki, Instagrami ja YouTube'i platvormidel (Gahagan jt, 2016). Sarnased internetisaidid toodi välja ka uuringus osalenud õpilaste poolt, kuid lisaks Facebookile ja Instagrammile mainiti Snapchatti, milles vestlused kustuvad peale sõnumi avamist.

Depressioon, ärevus ja madal enesehinnang võivad olla sagedasti esinevad terviseprobleemid kiusamise tagajärjel. Kooliruumis kiusatud lapsed on sagedamini välja toonud ärevustunde, madala enesehinnangu ja depressiooni esinemise kui need, keda koolis ei kiusatud (Kowalski ja Limber, 2013). Minu uuringus osalenud lapsed olid kiusamise negatiivsetest tagajärgedest väga teadlikud: nende tõlgendusel võib koolikiusamine suurendada koolist puudumise soovi ning tekitada kiusatavale pikaajalised vaimse tervise kahjustused. Seega peavad uuringus osalenud lapsed kiusamise tagajärgi samasuguseks nagu erinevad uuringud, mis on näidanud, et kiusatavate laste seas kasvab koolist puudumiste suurenemine (Mackay jt, 2011) ning et internetis kiusatud noored jätavad suurema tõenäosusega kooli tulemata (Ybarra jt, 2007).

Nii kiusajaid kui ka ohvreid ohustavad lühi- ja pikaajalised kohanemisküsimused, nagu näiteks akadeemilised probleemid. Kiusamise ohvrid on koolis vähem edukad ning suuremate kohanemisküsimustega koolis (nt koolitööga hakkama saamine, klassikaaslastega läbisaamine, reeglite järgimine) (Swearer jt, 2010). Ka minu uuringus osalenud õpilased tõid kiusamisohvitel välja madalate hinnete esinemist koolis.

6.2. Kiusaja ning kiusatava käitumismustrid kiusamiskäitumises

Noorukite seas on levinud selgitus kiusamise põhjendamiseks, et ohver on mingil moel erinev ning kiusamine toimub võimu saavutamise eesmärgil (Thornberg jt, 2012). Kui kiusajad soovivad saavutada võimu, peaksid nad tõenäoliselt oma eesmärgi saavutamiseks valima ohvrid, kes on alistuvad, füüsiliselt nõrgad ning eakaaslaste poolt tõrjutud (Salmivalli, 2010). Minu uuringus osalenud õpilaste arvates peitub koolikiusamises jõudude vaheline tasakaalustamatus, kus kiusajal on võim kiusatava üle ning seejuures on kiusamisohvril erinev käitumine (nt tagasihoidlikkus), päritolu vaesemast perekonnast või teistsugune välimus. Teistsuguse välimuse all peeti enamasti silmas ülekaalusust, moest välja läinud riiete kandmist ning konkreetse haigusspektri olemasoluga kaasneva välimuse tunnuseid. Selline arusaam on sageli esinev õpilaste põhjendus, miks kiusamine toimub. Kiusamisohvri välimuse väljatoomine kiusamiskäitumise selgitamisel võib olla levinud vastus, sest see on lihtne ja väljapaistev omadus õpilaste jaoks kiusamise tagamaade kirjeldamisel (Frisén jt, 2008).

Minu uuringu raames toimunud fookusgruppides tulid kiusamisohvri omaduste kõrval selgelt esile ka kiusamisega seotud sotsiaalsed suhted ja keskkonnad. Uuringus osalevad õpilased tõid välja, et kiusamine toimub kõige enam klassikaaslaste vahel vahetundides, sest nendega ollakse kõige enam koos ja neid tuntakse kõige paremini. Selline tulemus on seletatav sotsiaalse võimu taotlemisega kiusaja vaatenurgast, kus ka kiusamise pealtnägijatel on oluline roll. Selle asemel, et rünnata salaja, toimub kiusamine eakaaslaste kohalolekul, millega kiusaja loodab nii palju kui võimalik oma võimu demonstreerida (Salmivalli, 2010).

Kiusajat on mitmetes uuringutes tõlgendatud madala enesekindlusega, ning sisimas vihase ja kurva isikuna, kelle üheks motiiviks on tunda ennast karmi või lähedana (Frisén jt, 2008). Kiusajate seas on leitud agressiivset, vaenulikku ja domineerivat käitumist eakaaslaste suhtes ning neil esineb ärevus ning ebakindlust enda suhtes (Haynie jt, 2001). Ka minu uuringus

osalenud õpilaste arvates kiusab kiusaja, sest tal on kodus keskkonnas probleemid, ta omab katkist enesehinnangut, mistõttu elatakse seda teiste peal välja ning kadedus kaasõpilaste vastu. Lisaks mainiti ka traumeerivaid lapseõlvesündmusi.

6.3. Sekkumine kiusamises

Kiusamise vastu võitlemisel on probleemiks see, et suur osa õpilasi ei räägi kellelegi, et neid on kiusatud (Frisén jt, 2008). Smith ja Shu, (2000) väitsid, et kiusamisest rääkimata jätmine võib olla seotud vähese usaldusega koolipersonali vastu, mis võib olla tingitud sellest, et kooli juhtkond ei näita selget seisukohta kiusamise osas. Põhjuseks võib olla ka õpilaste ning õpetajate kiusamisolukordade erinevalt mõistmine (Frisén jt, 2008). Õpilased võivad teismeeas muutuda täiskasvanute suhtes vähem usaldavaks ning seetõttu kaldutakse pigem ohvriks langemise kogemust enda teada hoida või jagada seda ainult eakaaslastega. Glover jt. (2000) on leidnud, et 11–16. aastased pöörduvad abi saamiseks kõige sagedamini oma sõbra poole, siis järgneb ema ja seejärel alles õpetaja. Naylor ja Cowie (1999) leidsid, et üks asi, mis takistab õpilasi abi küsimast oli hirm kiusaja ees ning abi küsimisega seotud häbi. Ka minu uuringus osalenud õpilase arvates kardab kiusatav tihtipeale ise minna kellegagi rääkima, sest tunneb hirmu veelgi rohkem kaebamise eest kiusata saada. Kuigi õpilased arvasid, et õpetaja sekkumine kiusamiskäitumise korral on vajalik, siis samas avaldati arvamust, et õpetajad ei pruugi kiusamise olukorda alati õigesti hinnata. Täiskasvanud ja lapsed võivad erinevalt mõista ka meetmeid, mida kiusamise korral võiks ette võtta. Näiteks ei pruugi õpetaja antud soovitusel olla kiustava arvates piisavalt efektiivsed probleemi lahendamiseks ja seetõttu usaldus kaob veelgi enam.

Uuringus osalenud õpilaste arvates on klassikaaslasena oluline kiusamisohvri ärakuulamine ning oluline on julgustada teda ka abi otsima. Siiski on Steven jt. (2000) uuringu tulemused näidanud, et umbes iga kolmas õpilane arvab, et ta peaks proovima sekkuda, kuid ainult 11% pealtnägijast õpilast pakuvad päriselt abi. Vähese sekkumise põhjusteks võib olla mure kaotada oma positsioon klassi hierarhias ning langeda ise kiusamise ohvriks (Stevens jt, 2000). Uuringus osalenud õpilased teadvustasid vaimsete probleemide tõsidust ning sellest tulenevaid pikaajaseid probleeme, mis püsivad ka kooliväliselt. Seetõttu ei ole kiusamise korral sekkumine vaid midagi, mis muudab klassis õhkkonna paremaks, vaid kiusamisohvri täisväärtuslikule elule kaasa aitamine.

6.4. Kiusamiskäitumise muutused peale koroonapandeemia tulekut

Koroonapandeemia tõttu tekkinud muutused koolisüsteemis annavad alust oletada, et kiusamiskäitumises on tekkinud muutused. Kool läks üle suures mahus veebiõppele ning õpilased olid omavahel sotsiaalses distantseerumises. Õpilaste ekraaniaeg suurenes ning küberkiusamiseks olid soodsad võimalused olemas. Siiski ei tuvastanud 2020. aasta märtsi ja 2021. aasta aprilli vahelisel koroonaperioodil läbiviidud uuringu tulemused kooli-, ega küberkiusamise kasvu (Englander, 2021). Minu uuringus osalenud õpilaste arvates toimus üldiselt koolikiusamise vähenemine ning küberkiusamise kasv, kuid leidsid ka neid, kes ei olnud muutusi märganud. Oli näha, et õpilased ei olnud selle peale mõelnud, kuidas koroonapandeemiaga seotud piirangud kooli- ja küberkiusamist olid mõjutanud ning vastupidiselt oodatule ei tundunud see teema õpilaste jaoks eriti oluline ning arutelu koroonapandeemia mõjude üle jäi kõigis fookusgruppides üsna lühikeseks. Kui üldse midagi koroonaaegse muutusena välja toodi, siis seda, et sotsiaalne distants pani igatsema klassikaaslasi ja sellest tulenevalt ei olnud soovi enam konfliktis olla. Ka teised hiljutised Eestis läbi viidud uuringud on näidanud, et distantsoõppe ajal tundis suur osa Eesti õpilastest igatsust kaasõpilaste järele (Beilmann ja Soo, 2021; Kutsar ja Kurvet-Käosaar, 2021).

Samas võis küberkiusamine õpilaste arvates hoogu juurde saada läbi Messengeri klassigrupi vestluste, kus omavahel oldi pidevas suhtluses. Küberkiusamise kasvuga kaasnevad aga omakorda probleemid, mida õpilased tõlgendasid koolikiusamisest hullemaks. Internetis ei oska kiusaja hästi piire tunda ja solvangud võivad seetõttu olla hullemad ning rohkem haiget teha kui näost-näku õeldu. Perren ja Gutzwiller-Helfenfinger (2012) on samuti toonud välja, et kiusaja ja kiusamisohvri vahelise otsese kontakti puudumine vähendab küberkiusajas emotsionaalset seotust kahetsustundega. See seletab, miks kasutatakse interneti teel solvamiseks julmemaid väljendeid.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö „Kooli- ja küberkiusamise tõlgendused 6.klasside näitel“ uurimiseesmärk oli saada aru, kuidas mõistavad 6. klassi lapsed kooli-, ning küberkiusamise olemust, kiusaja ja kiusatava käitumismustreid kiusamiskäitumises ning sellega kaasnevaid tagajärgi. Lisaks soovin uurimistöös saada teada, kas koroonapandeemia tagajärjel on toimunud kiusamiskäitumises muutusi.

Uurimisküsimustele otsisin vastuseid 6. klasside seas läbi viidud fookusgruppide abil. Uuringute tulemusi analüüsisin kvalitatiivse sisuanalüüsi abil. Fookusgrupis esitati õpilastele intervjuuküsimused, kuid seejuures pöörati tähelepanu ka teemadele, mis uuritavate jaoks olid olulised teemaga seoses rääkida.

Fookusgruppide sisuanalüüsi põhjal saab öelda, et 6. klassi õpilaste jaoks ei ole kooli- ning küberkiusamisel üht kõigi õpilaste poolt jagatud tähendust, kuid mõlema all mõistetakse korduvalt ja tahtlikult teisele haiget tegemist. Küberkiusamist eristab koolikiusamisest see, et see toimub sotsiaalmeedias. Uuringus osalenud õpilased tõid välja, et kiusamiskäitumine võib põhjustada kiusamisohvrile pikaajaseid tervisekahjustusi, millest näiteks depressioon võib kesta aastaid. Kiusajat kirjeldasid õpilased kui probleemset ning katkist inimest, kes üritab seda varjata, tehes liiga endast nõrgemale. Kiusamisohvriks satuvad õpilaste arvates pahatihti need õpilased, kes on oma välimuselt ja olemuselt teistest erinevad.

Uuringus osalenud õpilased pidasid sekkumist kiusamises oluliseks. Suur roll on klassikaaslasena ise vastu hakata, sest tihtipeale ei julge kiusamisohver ise midagi ette võtta. Õpetajale rääkimine on üks võimalikest lahendustest, kuid seejuures tekkis õpilastel kahtlus, kas õpetaja oskab olukordi õigesti hinnata ning sobivaid meetodeid välja pakkuda. Üldiselt ei märganud 6. klasside õpilased kiusamiskäitumises suuri muutusi koroonapandeemia tagajärjel. Siiski toodi välja, et küberkiusamine võis suurenedada Messengeri klassigrupi vestlustes, kus oldi omavahel pidevas suhtluses. Koolikiusamise vähenemist tõlgendati sellega, et klassikaaslast hakati kodus olles igatsema.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allen, K. P. (2010). A Bullying Intervention System: Reducing Risk and Creating Support for Aggressive Students. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 54(3), 199-209. <https://doi.org/10.1080/10459880903496289>

Arseneault, L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*, 16(1), 27-28. doi: 10.1002/wps.20399

Beilmann, M. (2016). Dropping out because of the others: bullying among the students of Estonian vocational schools. *British Journal of Sociology of Education*, 38(8), 1139-1151. DOI: 10.1080/01425692.2016.1251302

Beilmann, M. ja Soo, K. (2021). Õpilaste subjektiivne heaolu distantsõppe tingimustes. Voolaid, H. (Toim.). Ülevaade haridussüsteemi välishindamisest 2020/2021. õppeaastal (115–118). Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

Beran, T., Li, Q. (2008). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying. *The Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33. DOI: <https://doi.org/10.21913/JSW.v1i2.172>

Bradshaw, C., Sawyer, A., & L. O'Brennan. 2007. Bullying and Peer Victimization at School: Perceptual Differences between Students and School Staff. *School Psychology Review* 36, 361–382.

deLara, E. W. (2019). Consequences of Childhood Bullying on Mental Health and Relationships for Young Adults. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 2379–2389. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1197-y>

den Hamer, A., H., Konijn, E., A. (2015). Adolescents' Media Exposure May Increase Their Cyberbullying Behavior: A Longitudinal Study. *Journal of Adolescent Health*, 56(2), 203-208. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.09.016>

Donegan, R. (2012). Bullying and Cyberbullying : History , Statistics , Law , Prevention and Analysis. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 3(1), 33-42.

Englander, E. (2021). Bullying, Cyberbullying, Anxiety, and Depression in a Sample of Youth during the Coronavirus Pandemic. *Pediatric Reports*, 13(3), 546-551.

<https://doi.org/10.3390/pediatric13030064>

Frisén, A., Holmqvist, K., Oscarsson, D. (2008). 13-year-olds' perception of bullying: definitions, reasons for victimisation and experience of adults' response. *Educational Studies*, 34(2), 105-117. <https://doi.org/10.1080/03055690701811149>

Gahagan, K., Vaterlaus, J. L., Frost, L. R. (2016). College student cyberbullying on social networking sites: Conceptualization, prevalence, and perceived bystander responsibility. *Computers in Human Behavior*, 55, 1097-1105. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.11.019>

Gradinger, P., Strohmeier, D., Spie, C. (2012). Motives for Bullying Others in Cyberspace: A Study on Bullies and Bully-Victims in Austria. Q. Li (toim), D. Cross (toim), P.K. Smith (toim), *Cyberbullying in the Global Playground: Research from International Perspectives*(lk 263- 284). New Jersey: Wiley-Blackwell.

Gradinger, P., Strohmeier, D., Schiller, E., M., Stefanek, E. (2012). Cyber-victimization and popularity in early adolescence: Stability and predictive associations. *European Journal of Developmental Psychology* 9(2). 228-243 DOI:10.1080/17405629.2011.643171

Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., i Yu, K., Simons-Morton, B. (2001). Bullies, Victims, and Bully/Victims:: Distinct Groups of At-Risk Youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49. <https://doi.org/10.1177/0272431601021001002>

Hasan, M., Mamun, A., A. (2022). Geographical variations in the association between bullying victimization and sleep loss among adolescents: a population-based study of 91 countries. *Sleep Medicine*, 90, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2021.12.014>

Hosozawa, M., Bann, D., Fink, E., Elsdén, E., Baba, S., Iso, H., Patalay, P. (2021). Bullying victimisation in adolescence: prevalence and inequalities by gender, socioeconomic status and academic performance across 71 countries. *EClinicalMedicine*, 41. 1-13.

<https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2021.101142>

- Le, H., T., H., Nguyen, H., T., Campbell, M., A., Gatton, M., L., Tran, N., T., Dunne, M., P. (2017). Longitudinal associations between bullying and mental health among adolescents in Vietnam. *International journal of public health*, 62(1), 51-61. DOI 10.1007/s00038-016-0915-8
- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kasutatud 10.04.2022, <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/kvalitatiivne-sisuanal%C3%BC%C3%BCs>
- Kowalski, R., M., Limber, S., P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health* 41, 6(1). 22-30. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.017
- Kowalski, R. M., Limber, S. P. (2013). Psychological, Physical, and Academic Correlates of Cyberbullying and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 13-20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Kutsar, D., Soo, K. (2019). Minu lapsepõlve “õnn” ja “õnnetu” seoses hariduse ja õppimisega: üliõpilaste mälestusi kooliajast. *Mäetagused 74.aastakäik*(number), 99-124. https://doi.org/10.7592/MT2019.74.soo_kutsar
- Kutsar, D. ja Kurvet-Käosaar, L. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on families: Young people’s experiences in Estonia. *Frontiers in Sociology*, 6: 732984. doi: 10.3389/fsoc.2021.732984.
- Mackay, G. J., Carey, T. A., Stevens, B. (2011). The Insider's Experience of Long-Term Peer Victimization. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 21(2), 154-174. DOI: <https://doi.org/10.1375/ajgc.21.2.154>
- Moore, B., Woodcock, S. (2017). Resilience, bullying, and mental health: factors associated with improved outcomes. *Psychology in the schools*, 54(7), 689-702. <https://doi.org/10.1002/pits.22028>
- Perren, S., Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (2), 195-209 <http://dx.doi.org/10.1080/17405629.2011.643168>

- Pigeon, W., R. (2011). Mida tasub teada unest. M, J. Sateia, Ü. Kiivet(toim), *Une käsiraamat* (lk 14-103). Tallinn: Koolibri.
- Radwan, M., Y., A. (2021). Causes of the phenomenon of bullying and its impacts during coronavirus pandemic in Bamha village of elayat district, Giza governorate. *Egyptian Journal of Agricultural Sciences*, 72(2), 31-43. doi10.21608/EJARC.2021.210205
- Rigby, K. (2003). Consequences of Bullying in Schools. *Canadian journal of psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie* 48(9), 583-590. DOI:10.1177/070674370304800904
- Rigby, K., Smith, P. K. (2011). Is school bullying really on the rise? *Social Psychology of Education*, 14, 441–455. DOI 10.1007/s11218-011-9158-y
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112-120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Slonje, R., Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Smith, P. K., Shu, S. (2000). What Good Schools can Do About Bullying: Findings from a Survey in English Schools After a Decade of Research and Action. *Childhood*, 7(2), 193-212. <https://doi.org/10.1177/0907568200007002005>
- Stevens, V., Van Oost, P., De Bourdeaudhuij, I. (2000). The effects of an anti-bullying intervention programme on peers' attitudes and behaviour. *Journal of Adolescence*, 23(1), 21-34. <https://doi.org/10.1006/jado.1999.0296>
- Swearer, S. M., Espelage, D. L., Vaillancourt, T., Hymel, S. (2010). What Can Be Done About School Bullying?: Linking Research to Educational Practice. *Educational Researcher*, 39(1), 38-47. <https://doi.org/10.3102/0013189X09357622>
- Zych, I., Ortega-Ruiz, R., Del Rey, R. (2015). Scientific research on bullying and cyberbullying: Where have we been and where are we going. *Aggression and Violent Behavior*, 24, 188-198. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.015>
- Thornberg, R., Rosenqvist, R., Johansson, P. (2012). Older Teenagers' Explanations of Bullying. *Child & Youth Care Forum*, 41, 327-342).

Van Hee, C., Jacobs, G., Emmery, C., Desmet, B., Lefever, E., Verhoeven, B., De Pauw, G., Daelemans, W., Hoste, V. (2018). Automatic detection of cyberbullying in social media text. *Plos One* 13(10), 1-22. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203794>

Whittaker, E., Kowalski, R. M. (2014). Cyberbullying Via Social Media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11-29. <https://doi.org/10.1080/15388220.2014.949377>

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Ybarra, M. L., Diener-West, M., Leaf, P. J. (2007). Examining the Overlap in Internet Harassment and School Bullying: Implications for School Intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 42-50. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.09.004>

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava

INTERVJUUKAVA 2022

Tere. Minu nimi on Katherin Paas ning olen kolmanda aasta sotsioloogia tudeng Tartu Ülikoolis. Viin täna Teiega läbi fookusgrupi intervjuu (ehk intervjuu, kus osalete kõik korraga ühes suures arutelus) ning kus palun Teil kõigil arutleda koolikiusamisega seotud küsimuste üle. Koolikiusamine on väga laiaulatuslik probleem ning Teie vastused aitavad paremini mõista kuidas õpilased kiusamist ning sellega seotud probleeme näevad ja lisaks tuvastada kiusamiskäitumise muutusi peale koroonatulekut. Teie vastuseid kasutan enda bakalaureuse lõputöös, mis käsitleb kiusamist. Küsimustele vastamine on kõikidele vabatahtlik.

1. Mis on Teie arvates koolikiusamine?
2. Kuidas kiusamine avaldub?
3. Kus kiusamine toimub?
4. Mis on Teie arvates küberkiusamine?
5. Kas olete märganud (küber)kiusamist enda ümber?
6. Mis on kiusamise põhjusteks? Miks kiusaja Teie arvates kiusab?
7. Milliseid õpilasi tavaliselt kiusatakse?
8. Milliseid õpilasi tavaliselt ei kiusata?
9. Millised olukorrad hoiavad kiusamist ära?
10. Kelle poole peaks pöörduma, kui märgatakse kiusamist?
11. Milliseid muutusi olete märganud kiusamises peale koroonapandeemia tulekut?
12. Millised on erinevad viisid kiusamiseks?
13. Kuidas Teie arvates mõjub koolikiusamine kiusatavale?
14. Kui kaua tavaliselt kiusamine toimub?
15. Kes kiusamist tavaliselt pealt näevad?
16. Kelle eest kiusamist varjatakse?
17. Milline on küberkiusamise mõju? Mille poolest küberkiusamine erineb traditsioonilisest kiusamisest?
18. Kelle poole saab koolis pöörduda, kui märgatakse kiusamist? Kas see on erinev pealtnägija ja kiusatava vaatenurgast?

19. Kuidas pakutakse klassikaaslasena tuge kiusamisohvrile? Kuidas toimub sekkumine kaasõpilaste poolt? Millised on tagajärjed? Keda kardetakse kui vaikitakse?
20. Kui palju õpetajad märkavad kiusamist? Kuidas õpetajad sekkuvad?

Lisa 2. Fookusgrupi osaleja nõusolekuvorm lastel

Tere!

Koroonaviiruse leviku tõttu on koolis toimunud mitmeid muutusi. Kool toimus vahepeal mitmed kuid internetis ning sellega seoses sooviksin küsida Sinu arvamust, kuidas kiusamine on selle tulemusena muutunud.

Olen Tartu Ülikooli tudeng, ning soovin enda lõputöö raames teada saada sinu-ealiste arvamusi kiusamise ja kiusamiskäitumise muutuste kohta koroonajal.

Ma olen väga tänulik, kui Sa oleksid nõus osalema intervjuus koos mõnede kaasõpilastega. Fookusgrupi intervjuu tähendab, et ühes ruumis viibib samal ajal 6–8 õpilast ning üheskoos arutate minu poolt esitatud küsimuste üle. Sinu vastused aitavad mul paremini mõista, kuidas lapsed tõlgendavad kiusamist ja selle muutusi koroonapandeemia ajal.

Sinu vastuseid kasutan oma bakalaureusetöö kirjutamisel konfidentsiaalselt. See tähendab, et annan Sulle varjunime, et fookusgrupis mitte osalenud isikutel ei oleks võimalik teada saada, et just Sina midagi ütlesid. Küsimustele ei ole õigeid ega valesid vastuseid, mind huvitab Sinu arvamus ja hinnang. Sa ei pea vastama küsimustele, millele Sa vastata ei taha.

Lisateavet uuringu kohta saate küsida minult telefoni või e-kirja teel.

Lugupidamisega

Katherin Paas

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi 3. kursuse sotsioloogia tudeng

Tel: 53951805

e-mail: katherin.paas7@gmail.com

ALAEALISE OSALEJA TEADLIKU NÕUSOLEKU VORM

Kui olete nõus uuringus osalema, siis palun täitke ja allkirjastage allolev nõusolekuvorm. Palun lugege tabelis esitatud kinnitused hoolikalt läbi ja märkige märgistus nende kõrval-lahtritesse, millega Te nõustute. Te ei pea nõustuma kõigi esitatud kinnitustega.

	(✓)
1. Kinnitan, et olen lugenud uuringu infolehe hoolikalt läbi ning mul on olnud võimalik selle info üle mõelda ja esitada küsimusi, millele olen saanud arusaadavad vastused.	

2. Mõistan, et mu osalemine uuringus on vabatahtlik ja mul on õigus igal ajahetkel uuringus osalemisest loobuda ilma põhjusi esitamata.	
3. Nõustun, et kogutud andmeid säilitatakse ja kasutatakse uuringu teostamisel tagades minu konfidentsiaalsuse.	

Olen nõus projektis osalema:

--	--	--

Osaleja nimi

Allkiri

Kuupäev

Lisa 2.1. Fookusgrupi osaleja nõusolekuvorm lastevanematel

Austatud lapsevanem!

Olen Tartu Ülikooli kolmanda kursuse sotsioloogia tudeng Katherin Paas ning viin läbi uuringut kiusamiskäitumise muutuste kohta koroonaajal. Koroonaviiruse levik on koolikorralduses toonud kaasa palju muutusi, sealhulgas koolitundide ülemineku internetti. Sellega seoses soovin laste käest fookusgrupi intervjuus küsida nende arvamust, kuidas on muutunud oludes kiusamine muutunud.

Pöördun Teie poole palvega lubada Teie lapsel osaleda minu bakalaureusetöö intervjuus, mille eesmärgiks on teada saada laste arvamusi kiusamise ning kiusamiskäitumise muutuste kohta koroonapandeemi ajal. Fookusgrupi intervjuu käigus arutlevad lapsed 6–8 suurustes gruppides erinevate kiusamisega seotud küsimuste üle. Fookusgrupi läbiviijaks olen mina.

Teie lapse osalemine uuringus on vabatahtlik ning konfidentsiaalne. Teie lapse isikut ei ole fookusgrupi väliselt võimalik tuvastada. Lapsel on õigus igal hetkel katkestada intervjuus osalemine ja jätta vastamata küsimustele, mis talle ei meeldi.

Fookusgrupi intervjuul osalemine võtab aega umbes 60 minutit. Minu huviks on laste hinnangud ja arvamused koolis ja veebis esineva kiusamiskäitumise kohta. Kogutud andmeid kasutan enda bakalaureusetöö kirjutamisel järgides andmekaitse nõudeid. Uurimuse läbiviimise aeg on käesoleva aasta jaanuari- ning veebruarikuu.

Lisateavet uuringu kohta saate küsida minult telefoni või e-kirja teel.

Lugupidamisega

Katherin Paas

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi 3. kursuse sotsioloogia tudeng

Tel: 53951805

e-post: katherin.paas7@gmail.com

Bakalaureusetöö juhendaja kontaktid:

Dr. Mai Beilmann, Tartu Ülikooli laste heaolu uurimisrühma liige, sotsioloogia teadur

Tel: 7376156

e-post: mai.beilmann@ut.ee

LAPSEVANEMA/SEADUSLIKU ESINDAJA TEADLIKU NÕUSOLEKU VORM

Kinnitan, et olen lugenud uuringu infolehe hoolikalt läbi ning mul on olnud võimalik selle info üle mõelda ja esitada küsimusi, millele olen saanud aktsepteeritavad vastused.

Olen nõus oma lapse osalemisega käesolevas uuringus.

(lapse ees- ja perekonnanimi)

Vanema/seadusliku esindaja nimi	Allkiri	Kuupäev

Lisa 4. Kutse uuringus osalemiseks

Tere!

Minu nimi on Katherin Paas ning olen Tartu Ülikooli kolmanda kursuse sotsioloogia tudeng. Soovin Teie kooli 6ndate klasside õpilastega läbi viia fookusgrupi-intervjuu kiusamiskäitumise muutustest koroonapandeemia ajal. Kogutud andmeid analüüvides ja lõputöös avaldades tagan õpilaste konfidentsiaalsuse. Koolil on soovi korral võimalik tutvuda intervjuukavaga ning nii lastevanematel kui ka õpilastel palun ära täita informeeritud nõusoleku lehe. Fookusgruppi oleks vaja leida ühest klassist 6-8 õpilast, kes üheskoos minu poolt esitatavate küsimuste üle arutlevad. Kui nõusolekuvormi täidab ära enam kui 8 soovijat, oleks mul palve koolile soovitada fookusgrupis osalejateks võimalikult erineva käitumismustriga õpilasi. See tähendab, et kõik 8 osalejat ei peaks olema kõige aktiivsemad ja jutukamad õpilased, vaid tahaksin võimalusel kuulda ka veidi vähem aktiivsete õpilaste arvamusi.

Lisateavet uuringu kohta saate küsida minult telefoni või e-kirja teel.

Lugupidamisega

Katherin Paas

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi 3. kursuse sotsioloogia tudeng

Tel: 53951805

e-post: katherin.paas7@gmail.com

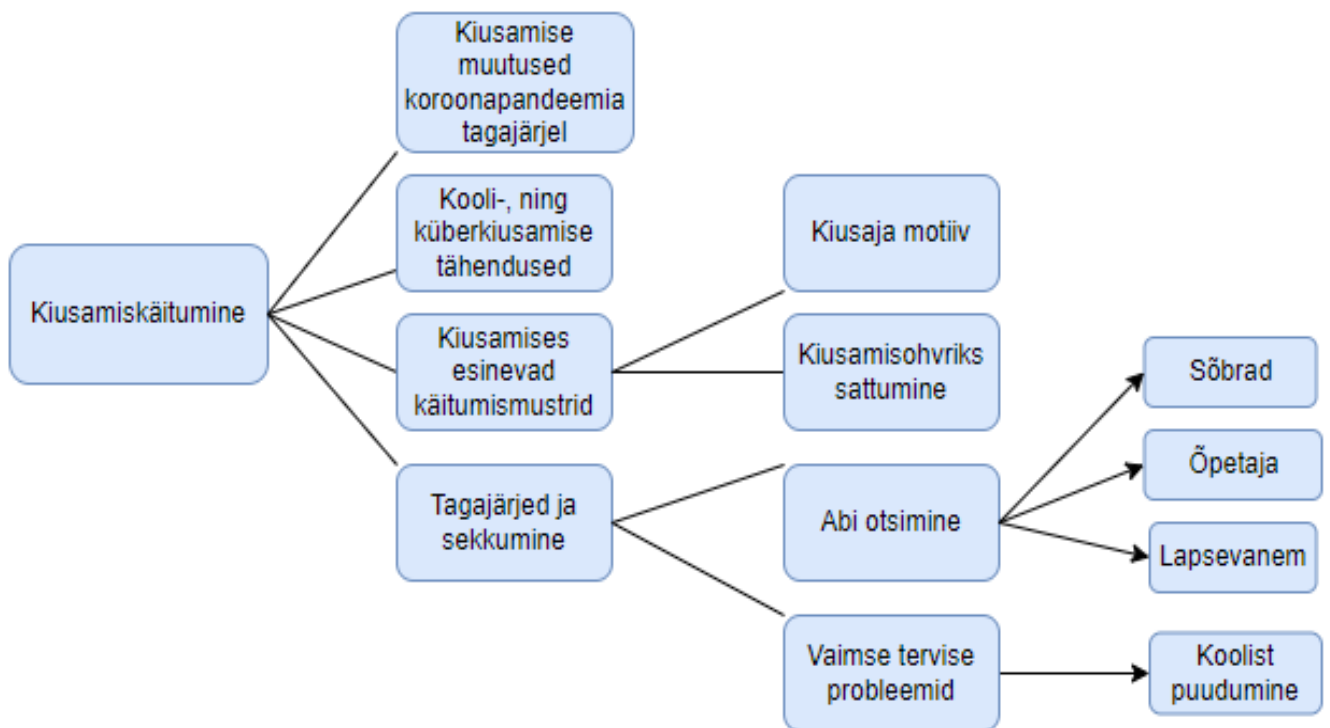
Bakalaureusetöö juhendaja kontaktid:

Dr. Mai Beilmann, Tartu Ülikooli laste heaolu uurimisrühma liige, sotsioloogia teadur

Tel: 7376156

e-post: mai.beilmann@ut.ee

Lisa 5. Koodipuu



Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katherin Paas,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose: Kooli- ja küberkiusamise tõlgendused 6. klasside näitel, mille juhendaja on Mai Beilmann, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Katherin Paas

16.05.2022